

Shahid Beheshti University
Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History

Journal of History of Iran
Vol 16, No 2, Autumn & Winter 2023
ISSN: 2008-7357 E-ISSN: 2588-6916

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2023.233069.1261>

Research Paper

An Analysis of the Challenge to the Legitimacy of Ashraf Afghan's Government

Seyyed Mahmoud Sadat Bidgoli

Assistant Professor, Department of History, Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran. Email: sadat@ri-khomeini.ac.i

Received: 2023/09/10 PP 261-284 Accepted: 2023/10/06

Abstract

The legitimacy of the Safavids was widespread to the extent that hardly anyone believed that they could be replaced as kings of Iran. The long shadow of the Safavid dynasty persisted even for years after its demise insofar as the main problem of Ashraf Afghan's government was its lack of legitimacy. Accordingly, all his efforts were devoted to solving this problem. This article attempts to examine the reasons for Ashraf Afghan's lack of legitimacy, his solutions and the degree of his success based on a descriptive-analytical method and using primary archival sources. The findings show that the shadow of Safavid legitimacy weighed on Ashraf Afghan's government, forcing him to use various means to gain legitimacy. These included issuing letters of amnesty, confirming the deed of endowment for Shiite holy sites, minting coins with legends that would not provoke his Shiite subjects, marrying into the legitimate royal family (Safavids) and being recognized by the Ottoman and Russian empires. However, these acts could not help Ashraf Afghan and his Shiite subjects did not support him in the face of Nader's invasion, which put an end to his rule.

Keywords: Ashraf Afghan, Safavids, Legitimization, Minting Coins, Ottoman Empire, Russian Empire.

Citation: Sadat Bidgoli, Seyyed Mahmoud. 2023. *Analysis of the challenge of the legitimacy of Ashraf Afghan government*, Journal of History of Iran, Autumn and Winter, Vol 16, No 2, PP 261-284.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

With the accession of Shah Ismail I in 907 AH/1502 AD and the officialization of the Twelver Imam Shi'ism, a government was established in Iran that ruled for 220 years. The economic boom and the consolidation of the foundations of the government on the two foundations of Sufism and Shiism caused this government to gain such legitimacy that few thought that anyone other than the Safavid dynasty could rule this country. The heavy shadow of Safavid rule was widespread for years after its extinction; in such a way, that Nader, who sat on the throne by the strength of his sword, was forced to form the Mughan Plain Council, and Karim Khan Zand did not call himself the king, but called himself the representative of the subjects. The Safavid government was overthrown by some of its subjects who were Sunnis. Ashraf Afghan took measures to legitimize his government, which is discussed in this research. This article seeks to answer the question of what was the main challenge of the Ashraf Afghan government and what measures did he take to solve it, in a historical way and by using a descriptive-analytical method and relying on archival documents and original sources. Did the actions lead to success? No research work was found that dealt with this issue according to this approach and using original documents and sources. Only Javad Mousavi Dalini, in his article [1], has analyzed the change in the themes of the coins after the Afghans of Gholzai came to power. His emphasis is on the change of Shia rituals to Sunni concepts, and he has not mentioned the lack of legitimacy of the Afghan government, which is the subject of this research. This unique research approach promises to shed new light on this historical period.

Materials and Methods

This research article aims to tackle the Ashraf Afghan government's major challenge and provide a detailed examination of the historical measures implemented to address this challenge. The approach involves a descriptive-analytical method that heavily relies on archival documents and sources. The study also aims to assess the effectiveness of the government's actions in dealing with the identified challenge. It is important to note that more existing literature is needed to utilize this method and draw on original sources to explore this issue. Although Javad Mousavi Dalini's article offers an analysis of the transformation of coin themes following the Afghan Gholzai's rise to power, with a focus on the shift from Shia rituals to Sunni concepts, it does not discuss the issue of the Afghan government's legitimacy, which is the central theme of this research.

Results and Discussion

The main problem of Ashraf Afghan to sit on the Safavid throne was the illegitimacy of his government. Ashraf knew that until he could solve this problem, he would not be able to win over his rivals and sit on the throne. During his rule, 18 people claimed the throne of Iran. It was natural for people with any relationship with the Safavid dynasty to claim the throne. One of these people, Seyyed Ahmad Khan, was the granddaughter of Shah Suleiman, who captured areas of Fars and Kerman and minted coins in his name but was defeated and killed. Ashraf's first move to legitimize his rule was to force the deposed king to put the royal crown on his head. This act is reminiscent of the inscriptions of the Sassanid kings who took the Kiani crown from Ahura Mazda (the source of legitimacy).

Of course, Ashraf could not implement the policy of seeking legitimacy from the Safavids because he relied on the Afghan and Sunni forces and had to respect their side. One of those who was the mentor of Mushir and Mushar Ashraf, Mullah Saffron, was a fanatical Sunni cleric. As soon as Mullah Saffron arrived in Isfahan, he issued a fatwa that "Isfahanis and all the people of Iran are rafidis and disbelievers." In some cases, the victims were beaten and flogged in the presence of Mullah Saffron so much that they died or lay in bed for many days.

The crisis of legitimacy in Afghanistan arose from the sitting of Ashraf Afghan on the Safavid throne. He realized that without solving this problem, he could not beat his competitors. During the reign of Ashraf, 18 people claimed the throne of Iran. His problem was that he had to prove the legitimacy of his government. He took steps to legitimize it but faced obstacles. Mullah Saffron, Ashraf's principal adviser, strongly opposed his policies. These issues caused Ashraf to fail to obtain the necessary legitimacy for his government. Qutbuddin Mohammad Nirizi, a Safavid scholar and Sufi, examines the relationship between the legitimacy of the Safavid government and religious nobility. He advises Shah Sultan Hossein to make peace with another sect to save the lives of Muslims and prevent famine and drought. Ashraf has maintained the legitimacy of his government by taking measures such as issuing a letter of trust and paying attention to the votes and needs of his subjects. He justifies the subjects to obey this Safavid dynasty. These methods have caused the Safavids to enjoy more legitimacy and continue their rule. Barya Cafe is the residence of merchants and different people of Isfahan, which has been a part of Isfahan's Sultanate for the entire duration of this city's establishment. This

palace, the center of Iran's government, had a basis for obedience and respect for its subjects. The decree issued by Ashraf showed this obedience, respect, and called the people of Isfahan to serve as trustees for the legitimacy of his government. This decree had a typical seal in the form of a crown, which showed Ashraf's simplicity and trusting spirit. Most of these seals contain poems with religious themes, such as seals that refer to Ali and his family or sentences such as "the servant of Shah Wilayat Abbas." The Shah Abbas I of Safavid's seal dates back to 1012 AD. The insignia of the seals of the Safavid kings has been the focus of Chardin, who refers to them as the subject of their pride and honor, as the descendants and descendants of the Imams.

Conclusion

The historical research indicates that the Safavid government's legitimacy cast a significant shadow over the Ashraf Afghan government. Ashraf Afghan was compelled to seek legitimacy through various means, as it posed the primary challenge for his government, driving all his actions. These measures included extending trust to the people of Isfahan, establishing endowments for places revered by Shia subjects, minting coins bearing a seal sensitive to the beliefs of Shia subjects, forging a marital alliance with the Safavid family, and seeking recognition from the Ottoman and Russian governments. However, the findings of this research reveal that these efforts failed to aid Ashraf, leading to his inability to rally Shia subjects to his cause, which ultimately left him vulnerable to Nader Shah's army. Nader's assaults further complicated Ashraf's rule, ultimately undermining his government.

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

مجله تاریخ ایران

سال ۱۶، شماره ۲، پاییز و زمستان، ۱۴۰۲
شاپا الکترونیکی: 2588-6916 شاپا: 2008-7357

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2023.233069.1261>

مقاله پژوهشی

تحلیل چالش مشروعیت خواهی حکومت اشرف افغان

سید محمود سادات بیدگلی ^{ID}

استادیار تاریخ پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: sadat@ri-khomeini.ac.ir@ut.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۹ صص ۲۶۱-۲۸۴ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴

چکیده

حکومت صفوی از چنان مشروعیتی در میان مردم برخوردار بود که کمتر کسی فکر می‌کرد کسی جز دودمان صفوی بتواند بر ملک ایران حکمروایی کند. سایه سنگین حکومت صفوی تا سال‌ها بعد از انقراض آن هم گسترده بود. چنانکه مشکل اصلی اشرف افغان عدم مشروعیت حکومتش از سوی مردم بود و همه اقدامات او در جهت حل این مشکل بود. این مقاله با روش تاریخی و با استفاده از شیوه توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد و مدارک آرشیوی و منابع اصلی به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که چالش مشروعیت خواهی اشرف افغان چه بود و وی برای رفع آن چه اقداماتی کرد و آیا این اقدامات قرین موفقیت گشت. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد سایه مشروعیت حکومت صفوی بر حکومت اشرف افغان سنگینی می‌کرد و او مجبور بود به طرق مختلف به کسب مشروعیت بپردازد. صدور امان‌نامه به اهالی اصفهان، تثبیت وقف‌نامه اماکن مورد احترام رعایای شیعه، ضرب سکه با سجع مهری که حساسیت رعایای شیعه را تحریک نکند، ایجاد رابطه زوجیت با منبع مشروعیت یعنی خاندان صفوی و سرانجام کسب مشروعیت از طریق شناساندن حکومتش به دولت عثمانی و حکومت روسیه از جمله این اقدامات بود؛ اما این اقدامات نتوانست به اشرف کمک کند و عدم همراهی رعایای شیعه با او باعث شد که وی نتواند از پس لشکر نادرشاه برآید و طومار حکومتش با حملات نادر درهم پیچیده شود.

واژه‌های کلیدی: اشرف افغان، صفویان، مشروعیت بخشی، ضرب سکه، عثمانی، روسیه.

استناد: سادات بیدگلی، سید محمود. ۱۴۰۲. تحلیل چالش مشروعیت خواهی حکومت اشرف افغان، مجله تاریخ ایران، پاییز و زمستان، سال ۱۶، شماره ۲، ۲۶۱-۲۸۴.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

با به تخت نشستن شاه اسماعیل اول در ۹۰۷ ق/ ۱۵۰۲ م و رسمی شدن مذهب تشیع دوازده‌امامی، حکومتی در ایران روی کار آمد که ۲۲۰ سال فرمانروایی کرد. رونق اقتصادی و تحکیم پایه‌های حکومت بر دو پایه تصوف و تشیع باعث شد تا این حکومت چنان مشروعیتی کسب نماید که کمتر کسی فکر می‌کرد کسی جز دودمان صفوی می‌تواند بر این ملک حکمروایی داشته باشد. سایه سنگین حکومت صفوی تا سال‌ها بعد از انقراض آن هم گسترده بود؛ به گونه‌ای که نادر که به زور شمشیر خود به تخت نشست بود مجبور شد شورای دشت مغان تشکیل دهد و کریم خان زند هم خود را شاه نامید و وکیل‌الرعا یا خواند. حکومت صفوی را تعدادی از رعایای آن که سنی‌مذهب بودند ساقط کردند. اشرف افغان برای مشروعیت بخشیدن به حکومت خود اقداماتی انجام داد که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود. این مقاله به روش تاریخی و با استفاده از شیوه‌توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد و مدارک آرشیوی و منابع اصلی در پی پاسخگویی به این پرسش است که چالش اصلی حکومت اشرف افغان چه بود و وی برای رفع آن چه اقداماتی کرد و آیا این اقدامات قرین موفقیت گشت؟ اثری پژوهشی که طبق این رویکرد و با استفاده از اسناد و منابع اصلی به این موضوع پرداخته باشد یافت نشد. فقط جواد موسوی دالینی در مقاله خود (موسوی دالینی ۱۳۹۷، ۳۳-۵۸) به تحلیل تغییر مضامین سکه‌ها بعد از روی کار آمدن افغانان غلزایی پرداخته است. تأکید او بر تغییر شعائر شیعی به مفاهیم سنی است و به مشروعیت نداشتن حکومت افغان‌ها که موضوع این پژوهش است اشاره‌ای نکرده است.

سقوط اصفهان

محمود بعد از شکست دادن افغانان ابدالی، از شاه سلطان حسین لقب حسینقلی خان و حکومتگری قندهار را دریافت کرد. وی در اواخر تابستان ۱۱۳۱ ق/ ۱۷۱۹ م با نیرویی در حدود ۱۱۰۰۰ نفر از طریق کویر لوت به کرمان حمله و آن شهر را تصرف کرد، اما بعد از ۹ ماه اقامت در کرمان به قندهار بازگشت. دو سال بعد، در اواخر تابستان ۱۱۳۳ ق/ ۱۷۲۱ م، محمود مجدداً از کویر لوت گذشت و بعد از گذشتن از کرمان و یزد، در اول جمادی‌الآخر ۱۱۳۴ ق/ ۱۹ مارس ۱۷۲۲ م به اصفهان رسید، اما به گمان آنکه نیروهای فراوانی در شهر وجود دارد، به شهر حمله نکرد و آن را محاصره نمود. مطابق منابع، بعد از گذشت چهار ماه از محاصره، مردم شروع به خوردن گوشت انسان کردند و ران‌های مرده تازه برای خوردن فروخته می‌شد (همان، ص ۶۳-۶۴). قیمت یک قرص نان هم به چهار پنج اشرفی رسیده بود (لاهیجی ۱۳۷۵، ۲۰۰)؛ و «... حماری را به پنجاه تومان می‌خریدند. بعد از آن، آن هم پیدا نشد.» (کروسینسکی ۱۳۶۳، ۶۳).

در هشتم جمادی الاول ۱۴۲۲ ق/ ۱۸ نوامبر ۱۷۲۹م افغان‌ها توانستند وارد دارالسلطنه اصفهان شوند. خود افغان‌ها هم گمان نمی‌کردند به این سادگی اصفهان را تصرف کنند و به یک‌باره با سلطنت کشوری شیعی مواجه شوند که مشروعیت و امکان اداره آن را نداشتند. دوسرسو در کتاب *تاریخ واپسین انقلاب ایران* می‌نویسد: «هرگز تسخیر کشوری بزرگ به بهایی ارزان‌تر از این انجام نشد و کسانی که آن را عملی کردند به هیچ وجه تصور نمی‌کردند بتوانند از عهده چنین کاری برآیند.» (سقوط اصفهان به روایت کروسینسکی ۱۳۸۱، ۹۰).

شاه سلطان حسین که اوضاع را چنین دید، تسلیم شد و به اردوگاه محمود در پای کوه صفا شتافت. محمود افغان شاه سلطان حسین را مدتی سر پا نگه داشت تا به او اجازه ملاقات دهد. با توجه به تشریفات خاص دربار شاهان صفوی که به‌زودی اجازه نشستن به اطرافیان نمی‌دادند، ایستادن شاه در برابر محمود افغان جالب توجه است (فیدالگو ۱۳۵۷، ۵۵-۵۶). این امر اوج ذلت شاه را در برابر افغانان نشان می‌دهد. به هر حال شهر فتح شد. تعداد کشته‌های جنگ را بیست هزار نفر و تعداد فوتی‌ها بر اثر قحطی را هشتاد هزار نفر تخمین زده‌اند (کروسینسکی، ص ۶۴-۶۵).

یکی از سیاست‌های محمود افغان بعد از تصرف اصفهان بر هم زدن ترکیب جمعیتی شهر بود. او زمین‌های متروکه را به افغان‌ها بخشید و دستور داد پانزده هزار سرباز را با خانواده‌هایشان از قندهار بیاورند و در اصفهان سکنا دهند (هانوی ۱۳۶۷، ۱۷۴). اشرف نیز به دستور محمود افغان به قزوین لشکر کشید، اما شکست خورد و به قندهار بازگشت (گیلانتر ۱۳۴۴، ۷۱-۷۹).

محمود هنوز کاملاً بر تخت شاهی مستقر نشده بود که به پسرعموی خود اشرف افغان بدگمان شد. پس دستور دستگیری او را داد. در ابتدا می‌خواست او را بکشد، ولی چون سربازان اشرف را بیش از خود محمود دوست می‌داشتند و علناً گفتند که اگر کوششی برای قتل او صورت گیرد، همگی به قندهار باز خواهند گشت، از تصمیم خود منصرف شد (هانوی، ۱۵۱)؛ اما حکم کرد او را در حمام فرح‌آباد زندانی کنند. درهای حمام را بستند و از بالا به او آب و غذا می‌دادند (آصف ۱۳۵۷، ۱۶۳).

مرکز حکومت افغانان اصفهان بود و بر راه‌های اصفهان-شیراز-بندرعباس و اصفهان-گلپایگان-همدان سلطه محدودی داشتند. در بیرون از این نواحی افغانان به‌ندرت قدرتی داشتند. فقط در ۱۱۴۰ ق/ ۱۷۲۸م کرمان و نزدیک پایان همین سال یزد را تسخیر کردند (فلور ۱۳۶۷، ۲۱۵). شورش افغان‌ها و فروپاشی حکومت صفوی و تجدید دوره آشوب و کشتار و ناامنی و غارت سرمایه شهرها و روستاها امیدها را یکسره از میان برد (زرگری‌نژاد ۱۳۹۸، ۲۴).

اشرف در پی تشدید بحران روحی محمود و ناتوانی‌اش در اداره کشور، با کمک گروهی از نیروهای افغان

در دوم شعبان ۱۱۳۷ ق/ ۱۶ آوریل ۱۷۲۵ م از زندان آزاد شد و محمود را سرنگون کرد و بر تخت نشست و به نام خود سکه زد (لکه‌هات ۱۳۶۸، ۳۸؛ استرآبادی ۱۳۸۷، ۱۷۰). سرانجام محمود به فرمان اشرف به قتل رسید (مرعشی صفوی ۱۳۶۲، ۶۶). یکی از انگیزه‌های اشرف برای قتل محمود، خونخواهی قتل پدرش عبدالعزیز بود (محمد غبار ۱۳۴۶، ۲۳). افغان‌ها جنازه محمود را در کنار زاینده‌رود، در مقبره‌ای که در زمان حیاتش برای خود ساخته بود، دفن کردند. البته «نعش آن مردود را اهل اصفهان بعد از تخلیه افغان بیرون آورده سوزانیدند» (وارد ۱۳۸۳، ۲۴۷).

در زمان به تخت نشستن اشرف بخش وسیعی از شمال کشور، شامل گیلان و مازندران، در دست روس‌ها و بخش‌هایی از غرب و آذربایجان در تصرف عثمانی‌ها بود. در قندهار حسین سلطان و در خراسان ملک محمود سیستانی حکم می‌راندند. اشرف از چند سو با مشکل مواجه بود؛ از یک سو مدعیان حکومت شامل افغان‌ها و کسانی که هنوز به صفویان ارادت و اعتقاد داشتند و آنها را مشروع می‌دانستند حکومت او را تهدید می‌کردند و از سوی دیگر جامعه فلک‌زده و غم‌دیده از محاصره و جنگ‌ها پذیرای او نبودند؛ بنابراین، دست به یک سری اقدامات زد که همه با یک هدف نبود؛ گاهی به ایرانی‌ها امتیاز می‌داد و گاهی به افغان‌ها توجه می‌کرد. البته شرایط به گونه‌ای بود که این سیاست را اقتضا می‌کرد.

بحران مشروعیت

مشکل اصلی و عمده اشرف افغان برای نشستن بر تاج و تخت صفویه، عدم مشروعیت حکومتش بود. اشرف می‌دانست تا زمانی که نتواند این مشکل را حل کند، نخواهد توانست بر رقیبان پیروز شود و بر تخت سلطنت جلوس نماید. در زمان حکومت وی ۱۸ نفر مدعی تاج و تخت ایران بودند (حزین ۱۳۳۲، ۶۱-۶۲). طبیعی بود افرادی که هر گونه نسبتی با صفویه داشتند مدعی تاج و تخت باشند. یکی از این افراد سید احمدخان نوه دختری شاه سلیمان بود که مناطقی از فارس و کرمان را تصرف کرد و به نام خود سکه زد، اما شکست خورد و کشته شد (Perry 1971, 60-61). اولین اقدام اشرف برای مشروعیت‌بخشی به حکومت خود آن بود که با زیرکی شاه مخلوع را وادار کرد تاج شاهی بر سر او بگذارد. این عمل او یادآور کتیبه‌های پادشاهان ساسانی است که تاج کیانی را از اهورامزدا (منبع مشروعیت) می‌گرفتند.

البته اشرف نمی‌توانست سیاست مشروعیت‌خواهی از صفویان را عملی کند، زیرا متکی به نیروهای افغان و سنی‌مذهب بود و بایستی جانب آنها را رعایت می‌کرد. یکی از کسانی که همواره مشیر و مشار اشرف بود، ملا زعفران، روحانی سنی متعصب بود. ملا زعفران به محض ورود به اصفهان فتوا داد که «اصفهان‌ها و همه مردم ایران رافضی‌اند و رفضه کافرند» («دستور الملوک ۱۳۴۷، ۴۹۷»). در مواردی

قربانیان را در حضور ملا زعفران آن‌قدر چوب و فلک می‌کردند و تازیانه می‌زدند که می‌مردند و یا روزهای زیادی را در بستر می‌افتادند (فلور، ۱۴).

یکی از اقدامات محمود افغان که اشرف هم طی فرمانی آن را تسجیل نمود، طبقانی کردن جامعه ایران بود که ملا زعفران هم از آن حمایت می‌کرد. در این فرمان جامعه ایران از حیث مذهب و نژاد به ۷ طبقه تقسیم شدند که ایرانیان شیعه مذهب پایین‌ترین مرتبه یعنی طبقه هفتم بودند (لکه‌هارت، ۳۴۳). بقیه طبقات عبارت بودند از: «... افغانه که اعلی و اقدم باشند؛ دوم جماعت درگزینی که از سنیان اند؛ سیم ارامنه و نصارا؛ چهارم ملتانیان که از هندیان اند؛ پنجم آتش پرستان؛ ششم یهودیان» (کروسینسکی، ۷۰؛ سرسو ۱۳۶۴، ۳۰۰). اشرف همچنین برای کسب مشروعیت دربار باشکوهی برای خود تدارک دید و درصدد برآمد تا با ویران کردن برخی از بناهای مرکز شهر اصفهان برای افغانان شهری بنا کند (فلور، ۲۲-۲۳).

اقدامات گاه و بیگاه اشرف در طرفداری از اهل سنت و یا به رسمیت شناختن شیعیان، به‌عنوان اتباع دولتش، سنجیده و برای درازمدت نبود. جریان حوادث به اندازه‌ای سریع بود که بنا به موقعیت‌های گوناگون، اشرف تصمیمات متفاوتی می‌گرفت. به هر حال، او پادشاه حکومتی بود که اکثریت اتباعش شیعه بودند و مجبور بود جانب آنها را رعایت کند. در ذهن مردمی که حکومت دوپست و بیست ساله صفویان را دیده بودند، فکر اینکه فرد دیگری غیر از صفویان هم می‌تواند بر آنها حکومت کند، مشکل بود.

قطب‌الدین محمد نیریزی (فوت ۱۱۷۳ ق/ژانویه ۱۷۶۰ م) از عالمان و صفویان صفوی که دو تن از استادانش به نام‌های محمد دارابی و مولی محمدعلی سکاکی شیرازی بر اثر حمله افغان‌ها کشته شده بودند، (نیریزی شیرازی ۱۳۷۱، ۹-۱۰)؛ تسلیم خفت‌بار شاه سلطان حسین را چنین توجیه می‌کند: «اکنون حتی مصالحه و مسالمت میان دو فرقه برای حفظ جان مسلمانان و خلاصی از قحطی و خشک‌سالی تنگ نیست. همچنان که امام مجتبی (ع) با معاویه صلح کرد.» (همان، ۸۶). او در ادامه توصیه می‌کند، در حدیث آمده است که «برای هر مشکلی قرعه وجود دارد، شما نیز پس از قرعه بر یک شاه از این سلسله بزرگ صفوی آرایتان را یکپارچه کنید...» (همان، ۸۴). این گفته قطب‌الدین نیریزی نشان می‌دهد سلسله صفوی به اندازه‌ای از مشروعیت برخوردار است که برای باقی ماندن آن حتی می‌توان به قرعه متوسل شد تا حکومت کماکان در این سلسله باقی بماند (جعفریان ۱۳۷۹، ۱۳۲۱). چنانکه قطب‌الدین در آستانه فتنه افغان در نامه‌ای به شاهزادگان صفوی می‌نویسد: «... می‌ترسم که چشم‌زخمی کلی از این عمل جاهلانۀ مغرضانه حادث گردد و سلطنت خداداد را منقصدی رسد؛ بل از کف شماها که قدر اجداد خود نمی‌دانید، به در رود» (همان، ۱۳۷۷).

حکومت صفوی در آغاز مشروعیت خود را از پذیرش مریدان و پیروی آنان از مرشد کامل که مصداق

آن شاه اسماعیل اول بود، می‌گرفت؛ اما بر اثر اقدامات شاه عباس در تضعیف قزلباشان، که معتقدان اصلی این باور بودند، این منبع مشروعیت‌بخش تغییر یافت و به اطاعت از دستور پادشاهی شیعی که اداره‌کننده جامعه بود منحصر شد. صفویه برای کسب مشروعیت خود را منتسب به سیادت می‌کردند. داشتن شرط سیادت و انتساب به سلسله جلیله سادات از یک سو و تأمین آسایش رعایا در طول ۲۲۰ سال سلطنت این دودمان از سوی دیگر باعث شده بود که صفویان از مشروعیت حداکثری برخوردار شوند. مجلسی در مقدمه رساله رجعت خود از شیعیان می‌خواهد برای داشتن حکومت صفویان سجده شکر به جا بیاورند (آقاجری ۱۳۸۸، ۵۱۷). او همچنین دو حدیث نقل می‌کند و سعی دارد مضمون این دو حدیث را منطبق بر سلسله صفویه بنماید مجلسی می‌نویسد: «بر صاحبان بصیرت ظاهر است که از جانب مشرق کسی که طلب دین حق نمود و پادشاهی یافت به غیر از سلسله علییه صفویه خلد الله ملکهم نبود و در این حدیث شریف جمیع شیعیان را خصوصاً انصار و اعوان این دولت ابد تومان را بشارت است که بر عاقل پوشیده نیست» (مجلسی ۱۳۶۷، ۷-۸). مجلسی در مورد حدیث دوم هم بر خروج پادشاهی از امامان گیلان اشاره دارد: «خروج‌کننده در گیلان اشاره است به شاه دین‌پناه... شاه اسماعیل ماضی لهاذا حضرت فرمود که از ماست و او را فرزند یاد کرد.» (همان، ۱۱-۱۲). بدیهی است سرنگونی این حکومت و روی کار آمدن جماعتی سنی‌مذهب نمی‌توانست مورد تأیید علمای آن دوره و نیز رعایای معتقد باشد و از مشروعیت برخوردار باشد؛ بنابراین، اشرف برای تداوم حکومت خود چاره‌ای نداشت جز اینکه برای کسب مشروعیت دست به اقداماتی بزند.

صدور فرمان امان‌نامه

اشرف در ذی‌القعدة ۱۱۳۸ ق/ژانویه ۱۷۲۶ م فرمانی صادر کرد که همه‌جانبه و شامل موضوعات گوناگون بود. وی در امان‌نامه‌ای که به اهالی اصفهان داد به این نکته اشاره کرد که خداوند خواسته تا افغان‌ها به حکومت برسند و از رعایا خواست تا گردن بنهند:

کافه برایا، قاطبه رعایا، قوی و ضعیف و وضع و شریف سکنه دارالسلطنه اصفهان است که از بدو طلوع صباح ابد رواج این سلطنت جاوید که به اراده ازی و مشیت لم‌پزلی به فرمان واجب الاذعان «قل اللهم مالک الملک، توّتی الملک من تشاء، و تنزع الملک ممن تشاء و تعز من تشاء و تذل من تشاء، بیدک الخیر، انک علی کل شیء قدیر» دارالسلطنه مزبوره که مقر سلطنت و مستقر خلافت فرمانروایان ایران بود، بیت الشرف آفتاب اقبال بی‌زوال این خانواده عزت و جلال شده، مقتضیاً علی اطاعه سلطانهم و مقتصداً علی آثاره، شیوه رضیه و رویه مرضیه رعیتی و انقیاد

را، پیشنهاد ضمیر حقیقت بنیاد ساخته (ضمیمه شماره ۱).

این سند جزء اسناد خریداری‌شده سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است که در آرشیو معاونت اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران نگهداری می‌شود. متأسفانه سندی به این اهمیت فاقد شماره بازایی است. بررسی ابعاد این فرمان خارج از این مقال است ولی فقط ذکر می‌شود که این فرمان امان‌نامه اشرف افغان است به اهالی اصفهان برای کسب مشروعیت و امکان حکومت کردن. اشرف دستور داد تا مهری برای این فرمان تعبیه شود که تحلیل سجع آن زیرکی اشرف را نشان می‌دهد.

تجزیه و تحلیل مهر فرمان

مهر مدور تاجدار (گلابی‌شکل ساده، بدون دندانه) که اندازه آن با توجه به عدم دسترسی به اصل فرمان نامعلوم است. تاریخ حک مهر سال ۱۱۳۷ است. بر پیشانی مهر «بسم‌الله» نوشته شده و سجع مهر به خط نستعلیق چنین است:

اشرف شاهان عالم شد به حکم کردگار بنده فرمانبر حق خاک‌پای چار پار

مهر شبیه مهرهای مدور تاجدار شاهان صفوی است با این تفاوت که بیشتر مهرهای صفوی دندانه‌دار است و این مهر ساده است. تفاوت دیگر هم این است که مهرهای مدور تاجدار صفوی دارای ابیاتی به فارسی و یا اسامی ائمه شیعه به عربی در دورتادور مهر هستند و در وسط اسم شاه با تاریخ ذکر شده است، ولی در این مهر، سجع مهر با اسم شاه درهم تنیده در یک بیت و به زبان فارسی و همراه با اسم جلاله در ۶ سطر از بالا به پایین به صورت هرمی جای گرفته است. تقسیم‌بندی مهر به شکل ساده

و با استفاده از کشیدگی حروف نستعلیق صورت گرفته است. در مهرهای صفوی سه بخش مهم به چشم می‌خورد: اسم جلاله یا بسم‌الله در قسمت تاج مهر و اسامی ائمه در دورتادور آن حکاکی شده و در وسط هم نام پادشاه آمده است؛ اما مهر اشرف به سمت سادگی رفته است. گویا این مهر را برای فرمانی که امان‌نامه اشرف به اهالی اصفهان است ساخته‌اند؛ بنابراین، باید سجع مهر ساده می‌بود تا مردم از مضمون آن که حاکی از قضا و حکم الهی برای پادشاهی اشرف و احترام به خلفاست آگاه شوند. در مهر اشرف نام جلاله در تاج بالای مهر تکرار شده اما از دورنویسی نام ائمه خبری نیست. جهت نوشتاری مهر هم ساده و از بالا به پایین است و گویا هدف سادگی خواندن مضمون سجع بوده است. انتخاب شکل مهر نیز از سوی مهرساز جالب توجه است. مهر مدور تاجدار را در دوره صفوی تحت عنوان «مهر عنوان» برای امور مذهبی استفاده می‌کردند، یعنی اموری که به حکومت صفوی مشروعیت می‌بخشید. «مهر شرف نفاذ» هم که دارای مضامین شیعی بود مدور تاجدار بود؛ بنابراین، می‌توان در نظر گرفت در انتخاب شکل مهر هم به مشروعیت‌بخشی توجه شده است، و گرنه اشرف می‌توانست مهر ساده مربع یا مستطیل شکل برای این کار انتخاب نماید. بدین ترتیب، حفظ شکل مهرهای مشروعیت‌بخش و مهم صفوی نیز در همین سیاست اشرف قابل ارزیابی است. نکته جالب توجه در این مهر، سجع آن است که واکنشی به شعائر شیعی نقرشده در مهرهای شاهان صفوی است. اکثر مهرهای شاهان صفوی دارای ابیاتی همچون:

بود مهر علی و آل او چون جام مراد بر بر غلام شاه مردان است اسمعیل بن حیدر (جدی ۱۳۸۷، ۲۲۵).

یا عباراتی مثل «بنده شاه ولایت عباس» (همان، ۲۲۵). در مهر شاه عباس اول صفوی به تاریخ ۱۰۱۲ است.

شاردن در مورد سجع مهر شاهان صفوی می‌نویسد:

پادشاهان ایران به منظور مزید سرافرازی و افتخار خویش بر این دعوی‌اند که از سوی پدر از دودمان امام‌اند و از جانب آنان بر خلق حکومت می‌کنند و اعتراف می‌کنند که جز نگهبانی سلطنت در زمان غیبت امام هیچ حق و امتیازی ندارند. البته این سخن را از آن رو بر زبان می‌آورند که صدق ارادت خود را نسبت به امام به خلق نشان دهند و به همین نیت خود را بنده امام می‌شمارند. چنانکه آنچه بر مهرشان حک است بیانگر همین معناست (شاردن ۱۳۷۲، ۱۲۸۰).

بیت زیر در مهر شاه شاه عباس دوم به تاریخ ۱۰۹۲ ق آمده است:

جانب هر که با علی نه نکوست هر که کو باش من ندارم دوست
هر که چون خاک نیست بر در او گر فرشته است خاک بر سر او (جدی، ۱۳۴۰).

مهر شاه سلیمان که در اطراف آن نام ائمه شیعه و در وسط عبارت «بنده شاه ولایت سلیمان» (همان، ۲۲۸) آمده است:

همچنین مهر گلابی شکل دندانه‌دار زیر با تاریخ ۱۱۱۲ ق که شعائر شیعی هم در اطراف و هم در وسط آن آمده است. در دایره وسط مهر به خط نستعلیق نوشته شده «بنده شاه ولایت حسین ۱۱۱۲» و در پیشانی و حواشی مهر نیز به خط ثلث آمده است: «حسبی الله - اللهم صل على النبی و الوصی و البتول و الحسن و الحسین و السجاد و الباقر و الصادق و الکاظم و الرضا و النقی و التقی و الزکی و المهدی.» (همان، ۱۲۴).

شعر معروفی در دوره صفویه در باب پاداش محبت به امام علی رواج داشته است:
چون نامه جرم ما به هم پیچیدند بردند و به میزان عمل سنجیدند
بیش از همه کس گناه ما بود ولی ما را به محبت علی بخشیدند
این شعر بر مهری از شاه طهماسب اول صفوی با تاریخ ۹۶۳ ق درج شده است: (جدی، ۲۲۶).

همچنین این شعر در ایوان غربی مسجد جمعه اصفهان که به صفة استاد معروف است، با خط کوفی بنایی و عمل استاد محمدامین اصفهانی در سال ۱۱۱۲ ق کاشی کاری شده است (<https://masaf.ir/memari/post/36961>)

اشرف افغان نیز برای نشان دادن مذهب خود شعری برگزید که واکنشی بود به مهرهای صفوی. در مصراع اول آن «اشرف شاهان عالم شد به حکم کردگار» آمده که نشان می‌دهد اشرف به حکم خدا به پادشاهی رسیده است. در جای‌جای فرمان هم با استفاده از آیات و احادیث بر این مطلب تأکید می‌شود. مصراع دوم شامل دو بخش است. بخش اول آن «بنده فرمانبر حق» واکنشی است به سجع مهرهای صفوی که در آنها عبارت «بنده شاه ولایت»، «بنده فرمانبر مولی حق»، «کمترین، بنده شاه ولایت»، «کمترین کلب امیرالمؤمنین» آمده است. در این مهر اشرف خود را «بنده فرمانبر حق» می‌داند و در بخش دوم مصراع دوم هم خود را نه بنده و کلب بلکه «خاک پای چار پار» می‌خواند، و این عبارت بیشتر حالت احترام به خلفای راشدین را دارد نه غلامی و کلبی آنان را. ضمن اینکه اشرف چون می‌داند در کشوری حکومت می‌کند که رعایایش شیعه‌مذهب‌اند، خلفای راشدین را چهار یار هم می‌شمارد. این تغییر مهر اشرف حاکی از شناخت او از وضعیت سیاسی و اجتماعی دورانش است. این امر به‌دقت در طراحی و حکاکی مهر رعایت شده است. سجع مهر به دوره نادر هم کشیده شد. چنانکه سجع مهر نادر در مقابل اشرف افغان شعر زیر بود:

لافتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار نادر عصرم ز لطف حق غلام هشت و چار (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۳، ۱۱۱۵)

نادر بعد از شکست دادن افغان‌ها در سجع مهر خود اشاره می‌کند که چون وضع دولت و دین در ایران متزلزل شده بود، لازم بود فرد قدرتمندی این وضعیت را اصلاح کند، پس خداوند نادر را برای این کار برگزید و لذا مشروعیت حکومتش از جانب خداوند است. نادر پس از کسب پیروزی‌ها از طهماسب‌قلی خان به نادرشاه ارتقا یافت.

نگین دولت و دین رفته بود چون از جا به نام نادر ایران قرار داد خدا

تسجیل موقوفات حضرت عبدالعظیم

در فضایی که مردم هنوز به دودمان صفوی تمایل داشتند، اشرف افغان مجبور بود برای حفظ حکومت خود دست به اقداماتی بزند؛ بنابراین، برای نشان دادن ارادت خود به آستان حضرت عبدالعظیم و کسب مشروعیت و مقبولیت در میان مردم، در ذی‌القعدة ۱۱۴۰ ق/ژوئن ۱۷۲۸ م فرمانی در مورد تعیین موقوفات حرم حضرت عبدالعظیم صادر کرد. طول این فرمان ۱۲۵ و عرضش ۲۵ سانتی‌متر بود و حداقل ۱۲ سانتی‌متر از قسمت فوقانی آن شامل طغرا، نام و القاب و عناوین اشرف و نام موقوفات قدیم می‌شد. اصل این فرمان از بین رفته است. جمله «بالمشافهه العلیه العالیه» در پایین صفحه نشان می‌دهد این فرمان شفاهی بوده و چه‌بسا در حضور خود اشرف صادر شده است. در این فرمان، همه موقوفات و عواید و طرز نگاهداری حساب و ابواب‌جمعی آستان حضرت عبدالعظیم و متولیان شرعی و انتصاب و حدود و

وظایف آنها آمده است. مهر اشرف افغان با سجع «اشرف شاهان که باشد صاحب تاج و نگین/هر که پاس دولت او داشت می‌گردد [مهین]»، برخلاف روال عادی فرمان‌های پادشاهان، در پایین و پشت فرمان آمده است که حکایت از دقت اشرف در تسجیل موارد این فرمان دارد (عقیلی ۱۳۷۸، ۷۱-۸۶).

ضرب سکه

زیرکی و ظرافت عملکرد اشرف افغان را می‌توان در تغییر سکه‌های صفوی نیز دید. اشرف در ۱۲ شعبان ۱۱۳۷ به پادشاهی رسید و «به افتخار این واقعه سکه‌های طلا در شهر کاشان و نقره در اصفهان و کاشان و مشهد و استرآباد و قزوین و تبریز و شماخی و رشت ضرب گردید» (لکهارت، ص ۳۱۵). در اوایل حکومت او هنوز سکه‌های صفوی فراوان بود. بر روی این سکه‌ها عبارت شهادتین و در حاشیه برخی شهادتین شیعی، یعنی لا اله الا الله محمد رسول الله و علی ولی الله، و اسامی ائمه و بر پشت آنها نام پادشاه به صورت «بنده شاه ولایت» و... ذکر شده بود. برای مثال سجع سکه شاه سلیمان چنین بود: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله» و در حاشیه آن اسامی مقدس دوازده امام علیهم السلام و در صفحه دیگر آن این بیت آمده بود:

زد از لطف حق سکه کامرانی شه عدل گستر سلیمان ثانی (مرعشی، ۱۱۶)

روی سکه شاه سلطان حسین شهادتین و اسامی ائمه به خط ثلث و در پشت آن عبارت «بنده شاه ولایت حسین» ضرب تبریز ۱۱۳۰ ق، به خط نستعلیق آمده بود.

اشرف برای آنکه بتواند این سکه‌ها را تغییر دهد، سکه‌ای ضرب کرد که سجع آن بیت زیر بود:

دست رد بر جلاله بود گناه داد تغییر سکه اشرف شاه

در واقع چون مطابق شرع اگر اهل رد (کفار) بر اسمای جلاله (نام خدا و رسول) دست بزنند گناه دارد، اشرف سکه جدیدی با این سجع ضرب کرد تا گناهی صورت نگیرد. اشرف توانست با این تدبیر شرعی، که از چالش مشروعیت او حکایت می‌کرد، سکه‌های صفوی را تغییر دهد و احساسات رعایای شیعه‌مذهب را هم جریحه‌دار نکند. البته طولی نکشید که او سکه‌ای با سجع بیت زیر ضرب کرد که نشانگر مرحله‌ای بودن تغییر سکه از سوی او بود:

ز الطاف شاه اشرف حق شعار به زر نقش شد سکه چار پار («سرسکه اشرف افغان»، یادگار، س ۱، ش ۷، ۵۸)

ازدواج با دودمان صفوی

رفتار اشرف با شاه سلطان حسین در ابتدا دوستانه بود. او اندکی بعد از به سلطنت رسیدن، برای دیدار شاه صفوی به زندان رفت و از رفتار زشت محمود اظهار تأسف کرد و با اطمینان از اینکه شاه سلطنت را قبول نخواهد کرد از وی تقاضا کرد که دوباره پادشاهی را بپذیرد (شفیع تهرانی (وارد) ۱۳۴۹، ۲۹۷). شاه سلطان حسین نپذیرفت، ولی دخترش را به عقد او درآورد. شاه از رفتار خشن و زشت محمود گله و شکایت کرد و از اشرف خواست با او رفتار خوبی داشته باشد. اشرف بعد از آنکه داماد شاه شد، در امورات کشور با او مشورت می‌کرد و «هر جمعه به نماز جمعه در مسجد جامع عباسی اصفهان حاضر می‌شد» (رستم‌الحکما ۱۳۸۲، ۱۶۶). در واقع حضور وی در نماز جمعه برای کسب مشروعیت بود. با توجه به مقبولیت خاندان صفوی و مشروعیت عرفی آنان در میان مردم، افغان‌ها کوشیدند تا از طریق ازدواج با شاهزادگان صفوی به قدرت خویش مشروعیت بخشند (جعفریان، ج ۳، ۱۳۲۱).

شاه روزی با اشرف ملاقات کرد و تزویج دختر خود را به او تکلیف کرد. اشرف از این حال بسیار شادمان شد و به اطراف و اکناف ارقام فرستاد که «از جانب ما من بعد قزلباشیه در امان و به حرب و قتال بیهوده نفس خود را تلف ندارید که برودت و عداوت به الفت و موافقت بدل شد» (اعتمادالسلطنه، ج ۲، ۱۹۰۳). «پس افغانه، بالاجماع و الاجتماع و رضا و رغبت، والا جاه، اشرف سلطان را بر مسند سلطنت و فرمانفرمایی برنشانند؛ و آن والا جاه، متوجه نظم و نسق امور مملکت‌داری شد» (رستم‌الحکما، ۱۶۴). اشرف همچنین قول داده بود «موافق دفترهای ملوک صفویه از روی حساب و عدل و تمییز کارگذاری و سلوک» نماید (همان، ۱۶۶).

اشرف در ۲۶ رمضان ۲۵ نفر از شاهزادگان و نظامیان صفوی را در قصر فرح‌آباد کشت. علت این کشتار آن بود که این افراد سفیری را به جانب شاه تهماسب روانه کرده بودند تا او را از توطئه اشرف مطلع کنند. سفیر به دام افتاد و نقشه لو رفت (کروسینسکی، ۱۱۹-۱۲۰). اشرف با پیشنهاد شاه موافقت کرد

و مقرری وی را به چهار برابر افزایش داد و به او اجازه داد در حوزه قصر به عملیات ساختمانی مشغول باشد. آنگاه فرمان داد اجساد شاهزادگان مقتول را که تا آن وقت در حیاط افتاده بود در تابوت گذاشته باشکوه تمام به قم ببرند و در آرامگاه سلطنتی به خاک سپارند. «این اعمال بالطبع موجب ترضیه خاطر ایرانیان می‌گردید و آنان را تا اندازه‌ای به رژیم جدید امیدوار می‌ساخت.» (لکه‌هارت، ۳۱۷)؛ اما یک سال و اندی بعد شاه سلطان حسین به دستور همین اشرف کشته شد.

رابطه با دول خارجی

عثمانی‌ها

اشرف برای کسب مشروعیت در محرم ۱۱۳۸ سفیری به دربار عثمانی فرستاد و تقاضا کرد عثمانی‌ها خاک ایران را ترک کنند؛ اما آنها نپذیرفتند و حتی علمای عثمانی فتوایی در مشروع بودن جنگ با افغان‌ها صادر کردند. توضیح آنکه در اواخر پاییز سال ۱۱۳۹ ق/ ۱۷۲۶ م احمد پاشا سردار عثمانی که همدان را تصرف کرده بود، از طریق خرم‌آباد عازم اصفهان شد و اشرف به مقابله با او شتافت. سردار ترک به اشرف پیغام داد که افغان‌ها مردم ناشایسته‌ای هستند که به‌ناحق پادشاهی را معزول و سلطنت را غصب کرده‌اند و سلطان حسین را شاه قانونی ایران دانست (پورگشتال ۱۳۸۷، ۳۱۲۲-۳۱۲۴). اشرف از این پیغام سخت در خشم شد، به حدی که مهتر خود فرهاد را که در خدمت شاه سلطان حسین بود، با دو نفر افغانی، برای کشتن شاه سلطان حسین به اصفهان فرستاد. آن دو تن شاه سلطان حسین را گردن زدند و سر او را نزد اشرف بردند. اشرف نیز سر خون‌آلود سلطان را برای احمد پاشا ارسال کرد. بدین ترتیب، دوران زندگی پر رنج و خفت این پادشاه تیره‌بخت پایان گرفت (نویی ۱۳۶۳، ۱۵).

اشرف در ادامه پیکی به عثمانی فرستاد. در ۲۱ جمادی‌الثانی ۱۱۳۹ «عبدالعزیز خان ایلچی اشرف وارد اسلامبول شد و حامل سه نامه بود. اشرف که در یکی از این نامه‌ها استرداد ممالک ایران را که عثمانی به حیطة تصرف درآورده مطالبه می‌نمود، نامه دویم را صالح خان صدراعظم اشرف نوشت و از باب عالی طلب معاهده جدید در تعیین حدود می‌کرد. نامه سیم به امضای نوزده نفر از علمای افغان بود که به علمای اسلامبول نوشته بودند: در حالتی که ما هر دو دولت تابع سنت و جماعت هستیم دیگر جنگ و منازعه از برای چیست؟» (اعتمادالسلطنه، ج ۱، ۱۰۲۱).

اشرف در یکی از این سه نامه که نوزده عالم افغان آن را امضا کرده بودند گفته بود آیا جنگ با هم‌مذهبان صحیح است. او در واقع از این طریق می‌خواست از سنی بودن خود و عثمانی‌ها در جلوگیری از جنگ و کسب مشروعیت بهره ببرد. ترک‌ها برای پاسخ دادن به نامه اشرف مجمعی با حضور عبدالعزیز مفتی و قضات مکه و مدینه تشکیل دادند. در این مجمع دو سؤال مطرح شد. یکی اینکه آیا مؤمنان واقعی

می‌توانند همزمان از دو امام تبعیت کنند و دیگر اینکه جامعه مسلمانان که امام خویش را شناختند آیا می‌توانند کسی را که به‌زور ایران را از دست رافضی‌ها درآورده و برای خویش شأن امامی قائل است بپذیرند. مفتی در جواب سؤال اول گفت: «رای بالاتفاق مراجع مذهبی آن است که در آن واحد دو امام نمی‌تواند سلطنت داشته باشد.» (لکه‌هارت، ۳۲۸)؛ و در جواب سؤال دوم گفت که شخص مذکور یاغی است و وی باید به اطاعت خوانده شود (همان).

افغان‌ها در جنگ با عثمانی وقتی به درگزين که چهل هزار خانه داشت رسیدند، «شهروندان ایشان را با بازوان گشوده استقبال کردند و چنین بیان نمودند: افغان‌ها برخلاف ایرانیان از همان فرقه‌ای که ما هستیم هستند. پس از گذشت هفت روز افغان‌ها همه جمعیت را به اصفهان فرستادند. در میان ایشان جوانان قوی‌بنیه به خدمت فراخوانده شدند.» (ایروانی ۱۳۹۳، ۷۰-۷۱). ایروانی که خود شاهد جنگ بوده، درباره علت شکست عثمانی از افغان‌ها چنین می‌گوید: «افغان‌ها برخلاف ایرانیان هم‌مذهب عثمانی‌ها (سنی) هستند؛ بنابراین، هنگامی که آنها با عثمانی‌ها می‌جنگیدند احتمالاً آنها (عثمانی‌ها) به خودشان گفتند آنها برادرانمان هستند. ما چگونه ایشان را بکشیم» (همان، ۸۴).

در ۸ نوامبر ۱۷۲۶ جنگ بین دو سپاه در گرفت. اشرف چهل هزار و احمد پاشا دویست هزار سرباز زیر فرمان داشتند. اشرف سپاه ترکان را به‌سختی درهم شکست، در حالی که تنها چهارده تن از سپاهیان خود را از دست داده بود؛ اما ترکان در این نبرد سی هزار مرد و مقداری عظیم از تجهیزات و وسایل خود را از دست دادند. اشرف ۴۶ توپ، ۵ خمپاره‌انداز، سه بیرق از سپاه ترک و مقداری عظیم اسلحه و مهمات به غنیمت گرفت. او در ۱۷ نوامبر ۱۷۲۶ با پیروزی به اصفهان بازگشت. دولت عثمانی راه صلح در پیش گرفت و در ربیع‌الاول ۱۱۴۰/اوت ۱۷۲۷ با اشرف پیمانی بست که به موجب آن سلطان عثمانی خلیفه همه مسلمانان خوانده می‌شد و حکومت اشرف بر ایران به رسمیت شناخته می‌شد (اسناد و مکاتبات تاریخی ایران دوره افشاریه ۱۳۶۴، ۱-۱۰).

سرانجام معاهده با ترکان به امضا رسید و در ۵ ژانویه ۱۷۲۸ مفاد آن در مجلس شاهی به زبان ترکی خوانده شد (فلور، ۲۰). فلور به نقل از هلندیان که آن زمان در اصفهان به سر می‌بردند می‌نویسد: «ایرانیان به هلندیان گفتند که ترکان فقط برای حفظ ظاهر با افغانان صلح کرده‌اند.» (همان، ۱۸). در عهدنامه فی‌مابین عثمانی‌ها و اشرف افغان قرار شد که علاوه بر تقسیم مناطق مورد منازعه، اسم اشرف در سکه و خطبه بیاید و امیرالحاج را هم اشرف تعیین کند (اعتمادالسلطنه، ج ۲، ۱۰۲۳). ذکر اسم شاه یا سلطان در خطبه یا ضرب سکه و نیز تعیین امیرالحاج از نشانه‌های مشروعیت فرمانروایی بود که اشرف هم در صلح با عثمانی به دنبال آن بود.

روس‌ها

اشرف برای مشروع جلوه دادن حکومتش و پذیرش آن از طرف کشورهای دیگر همچنین قراردادی با امپراتور روس بست که پیش‌نویس آن در سازمان اسناد نگهداری می‌شود (ساکما سند ۹۰۲۷/۲۹۶). در این قرارداد که در تاریخ ۲۵ رجب ۱۱۴۱ بسته شد به روس‌ها اجازه تجارت و زندگی در ایران داده می‌شد (روشن ضمیر ۱۳۷۷، ۱۰۲).

ناکامی در کسب مشروعیت

اشرف افغان برای آنکه به حکومت خود مشروعیت بخشد دست به اقداماتی زد؛ اما در این کار موفق نشد و ایرانیان او را به رسمیت نشناختند. او پس از ناامیدی از کسب مشروعیت به رویه خود در سرکوب و کشتار بازگشت، به‌ویژه وقتی که شکست‌های پی در پی از نادر او را مستأصل کرده بود. اشرف پس از شکست از نادر در مورچه‌خورت سیاست اصلی خود را سرکوب و کشتار قرار داد. «به جهت تجدید و تهیه و تدارک وارد اصفهان، و اولاً امر بر قتل عام سکنه بی‌گناه اصفهان داده سه هزار کس متجاوز از علما و معارف و سایر رجال را از دم تیغ تیز گذرانیدند.» (استرآبادی، ۱۰۲). این امر نشان می‌دهد او در این زمان دیگر برای مشروعیت‌بخشی نیازی به جلب توجه علما و بزرگان نداشت و سیاست کشتار را پیشه خود ساخت. چون اشرف از مورچه‌خورت حرکت کرد و به جانب اصفهان گریخت، هنگام شام وارد اصفهان شد. فی‌الحال با افغانه بار بدبختی بسته و به سمت شیراز فرار کرد. در شیراز توقف کرد و از جمعیت اعراب هوله و جماعت سیمقانی و باقی عشایر فارس و بنادر طلب کمک کرد (همان، ۱۰۹). محمدعلی حزین که شاهد واقعه بوده می‌گوید:

لشکر افغان که بیش از بیست هزار بودند از بیم نادرشاه متفرق شدند و هر دسته‌ای از سرکرده‌های ایشان به راهی فرار کردند. سپاه نادر ایشان را تعقیب کرده در میان راه اسبان و شتران مرده دیده می‌شد و همچنین جنازه مردان پیر و زنان و کودکان افغانان بر دست و پای اسبان ریخته بود. گویا چون می‌دیدند که نمی‌توانند آنان را همراه ببرند با دست خود ایشان را کشته تا به دست دشمن گرفتار نشوند (غفاری کاشانی ۱۴۰۴ ق، ۴۱۳). میرزا قوام‌الدین محمد قزوینی ماده تاریخ کشته شدن اشرف را «قتل الاشرف ۱۱۴۲» سروده است (استرآبادی، ۷۲۹).

نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد سایه مشروعیت حکومت صفوی بر حکومت اشرف افغان سنگینی می‌کرد. چنانکه او وادار شد به طرق مختلف به کسب مشروعیت بپردازد و این مشکل اصلی حکومت وی

بود و همه اقداماتش در جهت حل آن بود. صدور امان نامه به اهالی اصفهان، تثبیت وقف نامه اماکن مورد احترام رعایای شیعه، ضرب سکه با سجع مهری که حساسیت رعایای شیعه را برنینگیزد، ایجاد رابطه زوجیت با خاندان صفوی و سرانجام کسب مشروعیت از طریق شناساندن حکومتش به دولت عثمانی و حکومت روسیه از جمله این اقدامات بود؛ اما نتایج این پژوهش نشان می دهد این اقدامات نتوانست به اشرف کمکی کند و عدم همراهی رعایای شیعه با او باعث شد که وی نتواند از پس لشکر نادرشاه برآید و طومار حکومتش با حملات نادر درهم پیچیده شود.

Reference

- “Dastūr ul-Molūk”. By the efforts of Mohammad Taghi Danesh, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Vol. 16, No. 1 and 2, 1968, pp. 62-93.
- “Sar-Sekeh Ašraf Afġān”. Yādġār, Vol. 1, No. 7, pp. 57-61.
- Abraham, Erewantsi. History of the wars: 1721-1738, translated by Fatemeh Oroji, Tehran: Research Institute for Islamic History, 2013.
- Aghajari, Hashem. An introduction to the relationship between religion and the state in Safavid Iran, Tehran: Tarḡ-e Nū, 2018.
- Aghili, Abdullah (1378). “Edict of Ashraf Afghani and endowments of Hazrat Abdul Azim’s threshold”, Waqf Mirath Javidan, Vol. 28, 2018, pp. 71-86.
- Āšif, Moḡammad Hāšim. Rostam ul-Tawārīk, by the efforts of Mohammad Moshiri, Tehran: Pocket books, 1978.
- Astarābādī, Mahdī. Dorreh Nāderī, by the efforts of Jafar Shahidi, Tehran, 2017.
- Chardin, Jean. A Journey to Persia: Jean chardin’s portrait of a seventeenth-century empire, Tehran: Tūs, 1372.
- Du Cerceau, Jean Antoine. Histoire de la dernie’re re’volution de Perse, translated by Valiullah Shadan, Tehran: Ketāb-sarā, 1985.
- E’temād ul-Saltaneh, Moḡammad Ḥasan k̄ān. Tārīk-e Montazam-e Nāšerī, Tehran: World of Books, 1984.
- Fidalgo, Gregorio Pereira. TL’ Ambassade de Gregorio pereira fidalgo a la cour de chah soltau Hassegn, translated by Parvin Hekmat, Tehran: University of Tehran, 1978.
- Floor, Willem M. Ashraf Afghani on the throne of Isfahan according to the narration of Dutch witnesses, translated by Abul Qasim Seri, Tehran: Tūs, 1988.
- Ghafari Kashani, Ahmad. Tārīk-e Negārestān, Tehran: Hāfez bookstore, 1983.
- Ghobar, Gholam Mohammad. Afghanistan on the path of history, Pishawar: n.n, 1967.
- Gilanentz, Petros Di Sarkis. The fall of Isfahan, translated by Mohammad Mehriyar, Isfahan: Isfahan University, 1965.

- Hammer-Purgstall, Joseph, Freiherr von. *Geschichte des Osmanischen reiches*, translated by Mirza Zaki Aliabadi, with the effort of Jamshid Kianfar, Tehran: Asāṭīr, 2017.
- Hanway, Jonas. *The Afghan invasion and the decline of the Safavid government*, translated by Esmail Dolatshahi, Tehran: Yazdān, 1987.
- Ḥazīn Lāhījī, Moḥammad 'Alī. *Dīvān-e Ḥazīn*, by the efforts of Ali Davani, Tehran: Islamic Revolution Records Center, 1996.
- Ḥazīn, Moḥammad 'Alī. *Tārīq-e Ḥazīn*, Isfahan: Ta'īd Book Store, 1953.
- Historical documents and correspondence of Iran during the Afshariya period. By the efforts of Mohammad Reza Nasiri, Tehran: ḵahād-e Dānešgāhī, 1985.
- Jafarian, Rasul. *Safavid in the field of religion, culture and politics*, Tehran: Ḥūza and University Research Institute, 2000.
- Jedi, Mohammad Javad. *Seal and Engraving in Iran*, Tehran: Art Academy, 2017.
- Krusinski, Judasz Tadeusz-Diaries. Rewritten by Seyyed Javad Tabatabaei, Tehran: Negāh-e Mo'āṣer, 2002.
- Krusinski, Judasz Tadeusz. *Krusinski's travelogue*, edited by Maryam Mirahmadi, Tehran: Tūs, 1984.
- Lockhart, Laurence. *The Fall of the Safavi dynasty and the Afghan occupation of Persia*, translated by Mostafa Qoli Emad, Tehran: Marvarid, 1989.
- Maḵlesī, Moḥammad Baqer. *Raḵ'at*, with introduction by Abuzar Bidar, Tehran: Resālat-e Qalam, 1988.
- Mar'ašī Ṣafavī, Moḥammad Khalil. *Maḵma'ul-Tawārīq*: In the history of the extinction of the Safavid dynasty and subsequent events until the year 1207 A.H., corrected by Abbas Eqbal, Tehran: Sanā'ī Library, 1983.
- Navaei, Abdul Hossein. *Political documents and correspondence of Iran from 1105 to 1135*, Tehran: Institute for Cultural Studies and Research, 1984.
- Neīrīzī šīr'zī, Qotbeddīn Moḥammad. *A political treatise on the analysis of the causes of the fall of the Safavid state and the solution to its return to power*, with the efforts of Rasul Jafarian, Qom: Mar'ašī Naḵafī Library, 1992.
- Organization of Documents and National Library of Iran, document number 9027/296.
- Perry, J. R. *The Last Safvid, 1722-1733*, London: Taylor & Francis, 1971.
- Roshanzamir, Mahdi. "New Research on Iran's Relations with Foreigners", *Historical Surveys*, Vol. 6, No. 6, 1971, pp. 55-72.
- Rostam ul-Ḥokamā, Moḥammad Hāšem. *Rostam ul-Tawārīq*, Tehran: World of Books, 2003.
- Taj Bakhsh, Ahmad. *Relations between Iran and Russia in the first half of the 19th century*, Tabriz: Donyā Bookstore, 1958.

Tehrani (Vared), Mohammad Shafi. History of Nadershahi “Nadarnameh”, by Reza Shabani, Tehran: Farhang Iran Foundation, 1970.

Vāred, Moḥammad šafi. Merāt Vāredāt, Tehran: Written Heritage, 2013.

Zargarinejad, Gholamhossein. Thought and Politics in the Qajar Period of Iran, Tehran: Andīseh Negārestān, 2018.

ضمیمه ۱. امان نامه اشرف افغان به اهالی اصفهان

